

ALGEMEEN

Z. von Martels, P. Steenbakkers, A. Vanderjagt, ed., *Limae labor et mora. Opstellen voor Fokke Akkerman ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag* (Leende: Damon, 2000, vii + 244 blz., f39, 50, ISBN 90 5573 109 9).

Als iemand het Horatiaanse motto van deze bundel — 'Het tijdrovende werk van het bijvlijen' — in praktijk heeft gebracht, is het wel de 'septuagenarius' die met dit boek wordt gehuldigd. Exact de helft van de nu achter hem liggende levensjaren was hij universitair hoofddocent Neolatijn in Groningen. Als docent, maar ook als vruchtbaar publicist, heeft hij zijn vakgebied, dat vele eeuwen ompant, verkend, grondig bestudeerd en voor velen opengelegd in een groot aantal met uiterste zorg geschreven publicaties. De bibliografie daarvan in deze bundel laat overtuigend zien hoe breed Akkermans wetenschappelijke belangstelling is. Hij is dan ook erg ingenomen met de zeer gevarieerde inhoud van dit vriendenboek.

De reeks bijdragen wordt geopend met drie artikelen over Petrarca. Victor Schmidt bespreekt twee 'realistische' portretten van de kerkvader Ambrosius die in een brief van de humanist ter sprake komen. Vervolgens wordt door Sjef Kemper beschreven hoe Plinius Minor en zijn brieven door de humanisten werden herontdekt. Waarschijnlijk kende Petrarca die brieven, maar heeft hij dat nergens uitdrukkelijk laten weten. Agostino Sottili toont het directe verband aan tussen Petrarca's kroning tot 'poeta laureatus' en zijn promotie tot *magister artium*.

Dan volgen er drie artikelen over het humanisme in de vijftiende eeuw. Arjo Vanderjagt beschrijft de politieke ideeën van Stefano Porcari en Guillaume Hugonet, die in Rome en in Gent, juist om die opvattingen, ter dood werden gebracht. Peter Mack analyseert een kerstpreek van Rudolphus Agricola, helaas zonder dat we de hele tekst krijgen. De bijdrage van Adrie van der Laan gaat over Agricola's vriend en streekgenoot Adolphus Occo, die een knap graecus moet zijn geweest.

In een kort maar krachtig artikel laat Ari Wesseling zien dat de grote Erasmus plagiaat streng afwees, maar zich zelf wel eens schuldig maakte aan plagiaat en zelfs aan vervalsing. De ideeën over 'furor poeticus' en 'ars poëtica' van Erasmus' tijdgenoot Marco Girolamo Vida komen aan de orde in een nogal breed uitwaaiend betoog van Jan Pieter Guépin. Rederijkers als de Antwerpenaar Cornelis van Ghistele ontleenden in zeer ruime mate thema's, personen, gebeurtenissen en stijlvormen aan de klassieke literatuur, aldus Elsa Strietman.

Chris Heesakkers geeft ons tekst en vertaling, met inleiding en annotatie, van Janus Dousa's *Sacri calvitii encomium*, waarvan alle woorden met een c beginnen en waarin vooral de 'klerikale kruin' (titel) van de Brugse franciscaan en volksprediker broeder Cornelis Brouwer het moet ontgelden. Jan-Baptist Gramaye schreef de Neolatijnse komedie *Andromède Belgica dicta*, in 1599 in Leuven opgevoerd voor de aartshertogen. Gilbert Tournoy behandelt geschiedenis en achtergrond van het stuk en de correcties die Gramaye eigenhandig aanbracht in een tweetal gedrukte exemplaren.

Arthur Eyffinger zingt de lof van het lang veronachtzaamde *Parallelon rerumpublicarum*, waaraan Hugo Grotius in 1602-1603 werkte. Eveneens komt aan de orde de briefwisseling van de Groningse hoogleraar Ubbo Emmius met de Harderwijkse politicus Johannes Witten. Emmius' brieven zijn bewaard, die van Witten kenden we niet. Nu is in München een van die brieven gevonden, en die vormt met vertaling en annotatie de bijdrage van Bianca van der Aa. De Groningse universiteit staat ook centraal in het sympathieke artikel van Jaap Ensink over de 'programmata funebria', de rouwberichten van hoogleraren en anderen, soms aandoenlijke

verhalen zoals dat van de hoogleraar die op de kathedraal stierf, moedig maar droevig mompelend 'Actum est mecum!'.

Een klinkende hommage aan het levenswerk van Akkerman is het artikel van Pierre Tuynman en Mare van der Poel over een Neolatijns gedicht van de zeventiende-eeuwse Poolse humanist Mathias Casimir Sarbiewski. De besproken ode verwijst heel uitdrukkelijk naar Horatius' *Ode* 2.9, tot voor kort steeds gelezen als een troostdicht. Daardoor vertaalde P. C. Hoofd ook Sarbiewski's gedicht in die sfeer. De vergelijking van Horatius' ode met Sarbiewski's prachtige verzen toont nu echter voor het eerst duidelijk aan waarom Horatius' ode geen troostdicht is. Zo blijven de grote humanisten ons helpen de klassieken beter te verstaan.

Natuurlijk moet een bundel voor Akkerman ruim aandacht besteden aan Spinoza, voor wiens werk hij zoveel verdiensten heeft. Vijf themata komen aan de orde: Spinoza's opvattingen over taal en communicatie (Filippo Mignini), het probleem van het vertalen van meervoudig te duiden woorden als *mens*, *anima*, *spiritus* (Pierre-François Moreau), Spinoza over de verdraagzaamheid (Piet Steenbakkers), de vraag of we bij de grote filosoof al mogen spreken van een theodicee zoals bij Leibniz (Jacqueline Lagrée), en de geschiedenis van een bijzonder exemplaar van Spinoza's *Tractatus theologico-politicus* (Theo van der Werf). Het zijn boeiende bijdragen, maar ik moet hier volstaan met ze te noemen.

Drie artikelen over Latijnse en Neolatijnse studiën sinds eind achttiende eeuw besluiten de reeks huldeblijken. Gerda Huisman laat zien hoe het Latijnse onderwijs in het revolutionaire Parijs ook in ons land invloed had, en Zweder von Martels geeft een overzicht van de 'begravenis en wederopstanding' van het Neolatijn, waarbij het stervensproces uitvoerig, maar de verrijzenis niet of nauwelijks aan de orde komt. Een kostelijke appendix tenslotte vormen de Latijnse namen en termen die Akkerman bedacht voor de doctoraalgetuigschriften van zijn Groningse Alma Mater.

Wat helaas ook weer in deze feestbundel ontbreekt, is een register. Dit soort boeken bevat dikwijls veel waardevol wetenschappelijk materiaal, dat het verdient om middels een register snel opgezocht te kunnen worden. Dat geldt zeker ook voor de 'bundel Akkerman', waarvan deze helaas te korte bespreking hopelijk aantoonde, dat het een rijk gevarieerde verzameling niet zelden knappe wetenschappelijke essays is, een welverdiend feestelijk eerbetoon aan de erudiete humanist en leermeester van zovelen.

C. S. M. Rademaker

J. van den Berg, *Religious currents and cross-currents. Essays on early-modern protestantism and the protestant enlightenment*, J. de Bruijn, P. Holtrop, E. van der Wall, ed. (Studies in the history of christian thought XCV; Leiden, Boston, Keulen: Brill, 1999, xii + 284 biz., f150,-, ISBN 90 04 11474 2).

De kerkhistoricus Jan van den Berg kan terugzien op een lange en produktieve carrière, en het einde daarvan is gelukkig nog niet in zicht. Zoals blijkt uit het bibliografische overzicht over de jaren 1987-1998 dat achterin deze bundel is opgenomen, publiceerde hij alleen al sedert zijn emeritaat in 1987 zo'n dertig artikelen. De zestien artikelen in deze bundel, die dateren uit de periode 1973-1994, vormen dan ook slechts een kleine selectie uit zijn oeuvre.

Al lang voordat dat mode werd, deed Van den Berg aan 'internationalisering' in de geesteswetenschappen. Aanvankelijk was dat misschien wel een beetje een noodsprong, want aan de Nederlandse theologie van de achttiende eeuw is niet erg veel te beleven, vindt Van den Berg